

LIETUVIUS VIENIJA IR JIE

Jie – ne lietuviai. Jie – naujokai. Jie – neišvaizdūs. Jie čia, su mumis, visur ir, matyt, ilgam.

Juos žino Italijoje, Prancūzijoje, Portugalijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Vengrijoje, Turkijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Gudijoje. Istorikai vis dar svarsto, ar jie imigravo į lietuvių žemes nuo germanų pusės per žemaičius, ar įsiterpė į mūsų lietuvišką kultūrą per litvakus.

Vieni juos nemirktelėję rikiuoja greta gintaro ir krepšinio kaip itin lietuviškus, kol kiti kiti vis dar įtariai į juos dėbso kaip sovietmečio biednystės liekaną. Kaip kurie juos gali valgyti ir pusryčiams, ir per šventes, o kiti į juos šnairuoja kaip gastronomijos prasčiokus, nors paslapčia tikriausiai taip pat jų suvalgo gal net ne vieną.

Jie tokie, kokio dydžio juos gaminusio virėjo delnas, bet kartais jie gali būti ir labai labai dideli. Jie dažniausiai tiesiog pilki, kartais – balti, o išskirtinėmis progomis, kada lietuviški produktai patenka į šmaikštaus ir įgudusio virtuvės meistro rankas, jie sužiba trimis lietuviui gražiausiomis spalvomis. Jie jau ir apdainuoti, jie turi savo himną:

Bet cepelinai man vistiek labai skanu,
ir nesvarbu, kad aš nuo jų šiek tiek tunku.
Bet cepelinai man vistiek labai skanu,
užtenka nuodytis tiktai sveiku maistu.

Jau antri metai jie turi ir savo šventę. Ne šiaip regioninę ar lietuvišką, bet globalią. Prieš porą metų Amerikoje gimusiam, augusiam, dabar Detroite gyvenančiam Jonui Vaičiūnui toptelėjo, kad cepelinai-didžkukuliai yra toks lietuviškos virtuvės patiekalas, kuris vertas atskiros šventės. Pirmą kartą

Pasaulinė cepelinų diena (*World Zep Day*) buvo švenčiama 2014 m., o šiais metais pirmąjį vasario sekmadienį, sutampantį su amerikietiškojo futbolo varžybų kalendoriumi, tradiciniams kukulaičiams paskirti nutarė lietuviai Amerikoje, Argentinoje, Australijoje, Italijoje, Austrijoje, Vokietijoje.

Trispalviai cepelinai. “Agotos gryčios” nuotrauka.

Ta proga su Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūrų studijų ir etnologijos katedros tyrėja bei dėstytoja Dalia Senvaityte kalbėjomės apie šiuolaikinių lietuvių, pasklidusių po visą margą svietą, tradicijų formavimąsi, taip pat ir cepelinus.

Ko reikia, kad kuris nors konkretus grupės žmonių atliekamas veiksmas taptų tradicija? Ar gana veik vieno individo iniciatyvos pagal „darom bangą“ principą, ar vis tik tradicijos atsiradimas ir įsitvirtinimas kultūroje vyksta kitaip?

Tradicijos terminas gali būti (ir yra) suprantamas labai įvairiai. Tiek teoriniu požiūriu, tiek kasdieniame gyvenime. Kaip ir įvairūs kiti aiškiai neapibrėžti terminai („seniai“, „gražu“, „draugas“ ir t.t.). Pavyzdžiui, vienam asmeniui tradicija jau yra tai, ką jis pats kartoja kelintą kartą (pvz., žmogus gali sakyti

„mano šeimos tradicija yra...“, turėdamas omenyje tai, kad atlieka vieną ar kitą dalyką kokį trečią kartą). Kitas asmuo, kalbėdamas apie tradiciją, gali turėti omenyje, kad vieną ar kitą dalyką darė jo tėvai, seneliai, proseneliai. Dar kitas gali tradiciją susieti su kažkokiu įsivaizduojamu mitiniu „pradžių pradžios“ laikotarpiu ir ja laikyti tai, kas, jo manymu, siejasi su menama senąja lietuvių kultūra (tai, ką greičiausiai sužinojo iš knygų, žiniasklaidos, dėka švietimo ir pan.), nors nei jo tėvai ar seneliai tokių tradicijų nesilaikė, o gal net nė nežinojo tokias buvus.

Realiai reikia tikrai nedaug laiko, kad tradicija imtų būti traktuojama kaipo tokia. Tam tikrai, kaip jūs sakote, kartais užtenka vien asmeninės iniciatyvos, „bangos“ principo. Dar daugiau įtakos turi naujos tradicijos populiarinimas žiniasklaidoje, jos menamas siejimas su idėja, kad taip esą buvo atliekama „nuo seno“.

Nepaisant bendrų tradicijos kūrimo ir kūrimosi tendencijų, bet kuriuo atveju, vieną ar kitą tradiciją formuoja konkretūs socialiniai institutai, suinteresuotų asmenų grupės, pavieniai individai, specifinės istorinės sociokultūrinės aplinkybės ir t.t.

Dalia Senvaitytė

Mūsų etnokultūros tyrimai tradiciškai daugiausiai dėmesio kreipia į valstiečių luomo kultūrą, tik dabar pradedama tirti miesto tradicijos – tarpukario Kaune, sovietmečio Lietuvos miestuose pradėjusios formuotis kultūrinės veiklos. Šiandien lietuviška kultūra formuojasi ir Kopenhagoje, Romoje, Sidnyje, Niujorke, Lisabonoje, Hamburge, Maskvoj, Mechike – ilgas, labai ilgas sąrašas susidarytų, jei išvardintume visus urbanizuotus centrus, kur šiandien kruta ir kuria lietuviška

dvasia. Ar dar yra prasminga globalizuotame, technologijoms paklūstančiame pasaulyje ieškoti tokių skirtumų? Kiek svarbu geografija („urbanizuota teritorija-žemdirbystės vietovė“, „Lietuva-užsienis“) šiandien tradicijų išlaikymui ir naujų radimuisi?

Be abejo, dėl istorinių aplinkybių su lietuvių tautiniu tapatumu visų pirma susijusi vadinamoji „kaimo kultūra“ (egzistavusi maždaug 19 a.). Vis dėlto mes neretai pernelyg dažnai įsivaizduojame, kad praeitais šimtmečiais egzistavo kažkokia itin unifikuota ir stabili visų Lietuvos kaimo gyventojų kultūra. Toks įsivaizdavimas yra ne kas kita kaip dirbtinis naujų laikų kultūros tyrėjų/ puoselėtojų konstruktas, tradicijos stilizacija.

Labai abejotina, ar iš tikro, iki mūsų laikų yra pakankamai daug išlikusių tokių tradicijų, kurios vienaip ar kitaip nesisietų su itin smarkiai pakitusia gyvensena, miesto kultūra ir t.t. Tarpukario Kauno (o iš dalies ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių) įtaka lietuviškų tradicijų formavimuisi buvo (visų pirma sovietmečiu), o kartais ir tebėra pernelyg nuvertinama. Juk būtent iš miestų į kitas Lietuvos vietoves tarpukariu plito tokios populiarios ir šiandien populiarios švenčių tradicijos ir atributai kaip Kalėdų eglutė, Kalėdų senelis, kalėdinės dovanos, naujametiniai fejerverkai, žvakučių deginimas ir kapų puošimas chrizantemomis per Vėlines, Motinos dienos minėjimas ir t.t. Tradiciniais lietuviškais laikomi patiekalai (kad ir tie patys cepelinai, balta mišrainė ir kt.) irgi plito kultūros puoselėjimo entuziastų dėka tik 20 a. I pusėje. O tautiniai drabužiai? Argi jie nėra tradicinio kostiumo stilizacijos rezultatas? Pavyzdžių galima pateikti begalę.

Tas pats pasakytina ir apie „universalias bendralietuviškas” tradicijas. Daug universalių visai Lietuvai tradicijų, neretai paremtų vieno ar kito specifinio Lietuvos regiono papročiais, kultūros elementais, buvo sukurta sovietmečiu. Pavyzdžiui, kad ir unifikuotas Užgavėnių šventimas (sukurtas žemaitiškų Užgavėnių pavyzdžiu), Sekminių siejimas su piemenėlių švente, itin stilizuoti tautiniai sceniniai drabužiai ir t.t.

Manau, kad dabartiniai etnokultūros tyrimai tikrai yra pasisukę nuo senosios lietuvių kultūros į dabartinės kultūros tyrimus. Tiesa, dabar sunkiau (o ir ne visai beįmanoma) daryti perskyrą miestas-kaimas. Tradicijos labilesnės, paslankesnės, greičiau kintančios.

Australijos lietuviai švenčia Pasaulinę cepelinų dieną. Pietų Australijos lietuvių bendruomenės nuotrauka. 2015.

Lietuviams paplitus po pasaulį, ten susikūrus lietuvių bendruomenėms (o ir tarp lietuvių, nebūtinai priklausančių vienai ar kitai bendruomenei) taip pat plinta/formuojasi savitos tradicijos, vienaip ar kitaip susijusios/siejamos su lietuviškumu, jį modifikuojančios. Vienos jų nusivežtos iš Lietuvos (tokios, priklausomai kokiu laikotarpiu jos buvo eksportuotos), kitos, atsižvelgiant į vietos sąlygų specifiką, adaptuojamos ar kuriamos bei perkuriamos naujai. Beje, reikia pažymėti, kad neretai, emigracijoje gyvenantys lietuviai dažniau siekia palaikyti lietuviškas tradicijas nei gyvenantys Lietuvoje.

Ar prasminga globaliame pasaulyje ieškoti kultūrinių skirtumų? Atsakymas vienareikšmis – taip. Vietinių sąlygų specifika sąlygoja ne tik kultūros niveliaciją, bet lemia ir tam tikrus specifinius lokalinius ypatumus, kurie atsiranda priklausomai nuo gamtinių/kultūrinių/socialinių vienos ar kitos tradicijos formavimosi sąlygų, vienoje ar kitoje vietovėje veikiančių asmenų iniciatyvos ir t.t.

Po pasaulį keliaujantys lietuviai parsigabena ne tik konteinerius su sofom ir fikusais, įdomiomis ir reikšmingomis patirtimis papildytus CV, bet ir tenykščius įpročius bei papročius. Vienu metu atrodė, kad iš užsienių atklydę šv.Valentino diena ir Helovynas kėsinosi į Vasario 16-sios ir Vėlinių vietas lietuviško ritmo metų kalendoriuje. Kiek reikia baugintis, kad svetimybės išstums gyvuojančias ar galinčias atsigauti vietines tradicijas? Ar Pasaulinė cepelinų diena, sumanyta amerikietiško futbolo varžybų progai, kelia pavojų Perkūno dienai (Grabnyčios arba Kristaus Paaukojimo šventė, vasario 2d.), Linų dienai (šv.Blažiejaus diena,

vasario 3 d.) ar Duonos dienai (taip pat Šv.Agotos diena, vasario 5 d.)? Juk čia pat ir Užgavėnės su savo blynais….

Kaip jau minėjau, tradicijos nėra ir niekada nebuvo stabilus dalykas. Seniau jos kito lėčiau, dabar greičiau. Bet ar tai yra blogai? Kurio gi šimtmečio tradicijas mes turime laikyti pavyzdžiu? Kad ir sutartume, pvz., kad laikykimės 18 a. Dzūkijos regiono autentiškų tradicijų, tai ar tos tradicijos tikrai šiuo metu bus gyvos, nebus vien dirbtinai demonstruojamas muziejinis eksponatas, visiškai netinkantis šio meto gyvenimui? Rugsėjo 1-oji daugeliui Lietuvos žmonių turbūt reikšmingesnė diena negu kad žemdirbiški vasaros laukų darbų pabaigtuvės. Juk gyvenimas smarkiai pakito.

Pasaulinė cepelinų diena 2015. World Zep Day iniciatorių nuotrauka.

Ar naujai plintančios šventės neišstums ankstesnių? Bus matyti. Sovietmečiu dirbtinai siekiant panaikinti tam tikrų, visų pirma krikščioniškų, švenčių šventimą, senųjų tradicijų naikinimui dėta labai daug pastangų, tačiau žmonės nepamiršo savo ankstesnių švenčių tradicijų. Emigracijoje gyvenantys lietuviai taip pat

susiduria su išoriniu poveikiu palaikyti savo tautinį kultūrinį identitetą.

Kas dėl Perkūno, Linų, Duonos dienos ir panašių švenčių, tai kažin ar daug žmonių tokias šventes šventė ar švenčia, ar bent jau jas žino apskritai. Net tyrėjai apie jas iš senesnių laikų turi menkai duomenų. Abejoju, ar jas kaip nors specifiškai pažymėjo ir mūsų tėvų, senelių kartos. Iki sovietmečio populiariausios buvo krikščioniškos šventės, o realus jų populiarumas vienoje ar kitoje vietovėje priklausė nuo konkrečios parapijos tradicijos.

Pasaulinė cepelinų diena Italijoje. 2015. Lietuvių Pjemonte nuotrauka.

Taip kad tikrai nemanau, kad dar viena papildomai pažymėtina diena, kurios dėka žmonės paminėtų specifinį savo tautinį kultūrinį tapatumą yra pavojinga. Greičiau – atvirkščiai.

Vargiai kas nors užginčys, kad lietuviui pati artimiausia, labiausiai sava tradicija – šv.Kūčių vakarienė. Mes patys ją suvokiame kaip unikaliai lietuvišką, nors mūsų sesės ir broliai latviai panašiai švenčia, kaip kurie kaimynai slavai tą vakarą sėdasi prie stalo su 12 patiekalų. Tuo tarpu ne visur pasaulyje lengva surasti reikalingą silkę, taip pat tą vakarą ant stalo negali padėti ir juodos duonos, o kaip kuriuose ir krikščioniškuose kraštuose gruodžio 24 d. net nėra tokia ypatinga diena kaip namie Lietuvoje. Kas be Valstybės švenčių (Vasario 16-oji, Kovo 11-oji, Liepos 6-oji) tada belieka lietuviui, šiuo metu nuklydusiam į tas vietas, kur ir maistas, ir peizažas kitokie? Ar tada belieka ašarėlę braukti, kad su valstiečio gyvenimu susijęs lietuviškumas jam nebeprieinamas, ir jaustis lyg mažiau lietuviu?

Taip, Kūčių vakarienė buvo ir tebėra lietuviui artimiausia šventė. Beje, Kalėdų išvakarės itin populiarios visuose krikščioniškuose kraštuose, tačiau Lietuvoje ši diena pažymima specifiškai visų prima dėl to, kad pas mus tai liko pasninko diena, valgoma pasninkiškų patiekalų vakarienė, kuri daugelyje kitų kraštų seniai nuėjo užmarštin.

Ką daryti lietuviui, norinčiam laikytis savo krašto tradicijų kitoje, jam neįprastoje aplinkoje? Viskas priklauso nuo jo sąmoningai ar nesąmoningai pasirinktos prisitaikymo prie kitos kultūros strategijos. Ir, be abejo, nuo noro nepamiršti savo šaknų. Dėl globalizacijos daug kur galime įsigyti panašių produktų, kurie yra ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, ir vokiška virtuvė yra itin panaši į mūsų, tad jau juodos duonos vokiškose parduotuvėse tikrai rasime.

Pasiūlymas lietuviškų eurų averso dizainui. demotyvacija.lt iliustracija.

Kita vertus, tautiškumui puoselėti svarbu ne tik maistas, tautiniai drabužiai ir t.t., bet noras savo tapatumą palaikyti ir puoselėti.

Aišku, specifiniam tautiškumui palaikyti svarbiausios turbūt yra valstybinės

šventės. Tarkime, kokia graži sąlyginai nauja tradicija liepos 6 d. visiems giedoti „Tautinę giesmę“, bet visas kitas irgi galima esant norui savaip modifikuoti ir pritaikyti.

Su valstietiškumu ir Lietuvoje gyvenantys lietuviai dirbtinai neturėtų stengtis savo švenčių ir šiuolaikinio lietuviškumo sieti. Gal tik galėtų panaudoti vieną kitą seną elementą, atributą.

Tad gal mus jungia tas cepelinas? Ateivis iš ne visai aišku kur, bet pagaminimas jei ne iš bulvių, tai iš ryžių bet kur pasaulyje? Gal lietuviškai tyriems skilandžiui, kastiniui ir baltam varškės sūriui reikia šiek tiek pasislinkti ir įsileisti šitą ne itin grakštų, visai nelietuvišku vardu klecką savo draugijon?

Cepelinai lietuvius tikrai jungia. Nepaisant etnologų teiginių, kad tai sąlyginai naujas lietuviškas patiekalas, Lietuvoje jis itin prigijo 20-21 a. ir tapo neatskiriama lietuviškos virtuvės ir lietuviškos savasties dalimi. Ir to nereikėtų atsižadėti/vengti. Beje, visai be reikalo pasklidęs, skleidžiamas mitas apie jo nesveikumą, kaip ir beje, apie daugelį kitų lietuviškų patiekalų. Juk visų prima tai patiekalas iš bulvių, o mėsos, riebalų jame itin mažai, o kai kada jis ir apskritai vegetariškas, jei turėsime omenyje cepelinus su varške, ar vien virtas bulvines bandeles. Tikrai sveikiau už kokias gruzdintas bulvytes. Savo krašto maistas kiekvienos tautos atstovui yra tinkamiausias. Aišku, nereikėtų pamiršti, kad turime ir kitus tradicinius patiekalus. O juoda ruginė duona – itin būdinga.

Ačiū už pokalbį, gerbiama Dalia.

Kalbino Nomeda Repšytė